

สมุนไพรรักษา : ยากำลั่งมหาศาล

การนำพืชสมุนไพรรักษาในแต่ละท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์เพื่อรักษาสุขภาพนั้น นับว่าเป็นภูมิปัญญาของคนในถิ่นนั้น ๆ ที่มีการสืบสานภูมิความรู้สืบทอดกันมาแต่ครั้งโบราณกาล โดยเฉพาะประเทศไทยอยู่ในเขตร้อนชื้น อากาศร้อนชื้น มีความหลากหลายของพืชพรรณสูงมากและพืชพรรณเหล่านี้หากได้มีการศึกษาถึงคุณค่าทางยาสมุนไพรรักษาให้ลึกซึ้งแล้ว จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์อย่างมหาศาล ทั้งทางด้านรักษาสุขภาพและทางด้านเศรษฐกิจ ประชาชนก็จะมีสุขภาพดีกันทั่วหน้า และไม่ต้องเสียดุลการค้า เนื่องจากเมืองไทยได้สั่งยาจากต่างประเทศเข้ามามากเกินไป

ตำรับยากำลั่งมหาศาล มีพืชสมุนไพรรักษาสำคัญ จำนวน 6 ชนิด ได้แก่ รวงจืด รวงแดง ผาง มะเขือแจ้เครือ ผาง ฮ้อสะพายควาย และสะค้านแดง โดยมี 5 ชนิด ที่พบขึ้นอยู่ในท้องที่อำเภอจาง จังหวัดลำปาง เหลืออีกชนิดหนึ่ง (สะค้านแดง) ที่ได้มาจากจังหวัดน่าน สำหรับพืชสมุนไพรรักษา 5 ชนิดดังกล่าว บางครั้งชาวบ้านอาจไม่รู้จัก จะรู้จักเป็นเพียงเถาวัลย์เท่านั้น บางทีก็ตัดทิ้งเปล่า เนื่องจากขึ้นพันต้นไม้ใหญ่ด้วยเกรงว่าต้นไม้เหล่านั้น จะถูกรัดและตายลงได้ ฉะนั้นถ้าหากชาวบ้านได้ศึกษาเรียนรู้และรู้จักพืชสมุนไพรรักษาทุกชนิดแล้วจะทำให้ทราบถึงความสำคัญ และช่วยกันดูแลรักษา รวมทั้งจะช่วยกันปลูกขยายพันธุ์มิให้สูญพันธุ์ไปจากถิ่นกำเนิดตลอดไป

ภูมิปัญญาของผู้ประกอบโรคศิลปะแผนโบราณทั่วไปสาขาเภสัชกรรม

ผู้ประกอบโรคศิลปะแผนโบราณทั่วไปสาขาเภสัชกรรมหรือหมอยาเป็นผู้ปรุงยาโดยอาศัยภูมิปัญญานั้น จะต้องเป็นผู้ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับหลักเภสัช 4 ประการ ซึ่งถือเป็นหลักวิชาที่สำคัญที่สุดของเภสัชกรรมไทย ประกอบด้วย

1. เภสัชวัตถุ คือ วัตถุทุกชนิดที่จะนำมาใช้ปรุงยารักษาโรค ซึ่งแบ่งเป็น 3 ประเภท

1.1 พืชวัตถุ ได้แก่ ส่วนของพืชแต่ละชนิดที่จะนำมาปรุงเป็นยารักษาโรค โดยจะต้องรู้ว่า จะเอาส่วนใดมาทำยา เช่น ราก เปลือก แก่น กระพี้ ใบ ดอก ผล เปลือกผล ฝัก เมล็ด เกสร ยาง หัว เหง้า หรือใช้ทั้งหัว และจะต้องรู้จักตัวยา 5

ประการ ได้แก่ รูปลักษณะ สี กลิ่น รสและชื่อ สำหรับพืชวัตถุนี้ จะแบ่งออกเป็น 5 จำพวก ประกอบด้วย

1.1.1 จำพวกต้น ได้แก่ พืชต่าง ๆ ที่นิยมเรียกว่า ต้น มีทั้งพืชล้มลุก พืชยืนต้นขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ สูง ต่ำ หรือเป็นทรงพุ่ม ทรงสูง อาจจะมีแก่นหรือไม่มีแก่นก็ได้ ตัวอย่างเช่น กำจัดต้น ข่าต้น คงคาเตือด จั้ว ดีหมี่ ตะแบก นมนาง เทพทาโร ฯลฯ

1.1.2 จำพวกเถาเครือ ได้แก่ พืชที่มีส่วนของลำต้นเป็นเถา เครือเลื้อยพันไปตามต้นไม้หรือสิ่งอื่น ๆ หรือเลื้อยไปตามพื้นดิน เช่น ย่านาง ตำลึง เถาเอนอ่อน นมวัว โคคลาน กระทกรก เพชรสังฆาต ฯลฯ

1.1.3 จำพวกหัวเหง้า เป็นพืชที่ลงหัวหรือมีลำต้นใต้ดินที่เรียกว่าเหง้า ส่วนใหญ่พืชพวกนี้จะเป็นพืชล้มลุก ลำต้น ลำต้นหรือใบจะเหี่ยวแห้งไปในฤดูแล้ง และเจริญงอกงามในฤดูฝน ตัวอย่างเช่น กระชาย กระเทียม ขิง ข่า ไพล ว่านชักมดลูก ถั่วพู ขมิ้นชัน ฯลฯ

1.1.4 จำพวกผัก ได้แก่ ผักกระเฉด ผักกาดน้ำ ผักกูด ผักโขม ชนิดต่างๆ ผักคราดหัวแหวน ผักหนาม ฯลฯ

1.1.5 จำพวกหญ้า จะมีลักษณะเป็นกออาจขึ้นอยู่ทั้งบนบกและในน้ำ เช่น กกลังกา หญ้าปากควาย หญ้าดอกขาว หญ้าวงช้าง หญ้าแพรก หญ้าแห้วหมู ฯลฯ

1.2 สัตว์วัตถุ ซึ่งได้แก่ อวัยวะต่าง ๆ ของสัตว์ที่สามารถนำมาปรุงเป็นยาได้ เช่น กระดุก เขา หนั่ง นอ งา เล็บ ฟัน กราม เนื้อ น้ำมัน โดยจะต้องรู้จักตัวยา 5 ประการ คือ รูป ลักษณะ สี กลิ่น รส และชื่อสัตว์วัตถุยังแบ่งออกเป็นจำพวกสัตว์บก เช่น กวาง เสือ หมี่ ลิง แรด ฯลฯ จำพวกสัตว์อากาศ เช่น นกชนิดต่างๆ ผึ้ง ค้างคาว ฯลฯ และจำพวกสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เช่น กบ เขียด เต่านา ปูป่า ปูหิน ฯลฯ

1.3 ธาตุวัตถุ ได้แก่ แร่ธาตุที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ทั้งนี้จะต้องรู้จักตัวยา 5 ประการ คือ รูปลักษณะ สี กลิ่น รส และชื่อ เช่นเดียวกันกับพืชวัตถุ และสัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุประกอบด้วยจำพวกที่สลายตัวย่าง ได้แก่ เกลือชนิดต่างๆ จุนสี

ดินประสิว ดีเกลือ น้ำปูนใส น้ำส้มสายชู สารส้ม ฯลฯ และจำพวกที่สลายตัวยาก ได้แก่ เงิน ทองคำ ทองแดง ทองเหลือง ทองสัมฤทธิ์ นมผา หินปะการัง ฯลฯ

2. สรรพคุณเภสัช หมอยาจะต้องรู้จักสรรพคุณของวัตถุ ตัวยาชนิดต่าง ๆ ที่จะนำมาปรุงเป็น ยารักษาโรค รสของตัวยา ซึ่งจะบ่งบอกถึงสรรพคุณของยา และตามหลักโบราณแล้ว จะแบ่งรสยาออกเป็น ยารสประธาน 3 รส และรสยา 9 รส ดังนี้

2.1 ยารสประธาน 3 รส ได้แก่ ยารสร้อน เป็นยาประจำฤดูฝน ซึ่งจะแสดงกับไข้ที่มีพิษร้อน เป็นยาสำหรับรักษาทางวาโยธาตุ แก้มกกองหยาบ ขับผายลม บำรุงธาตุ ขับโลหิต ตัวยาที่มีรสร้อน ได้แก่ เมล็ดพริกไทย ดอกดีปลี เถาสะค้าน รากข้าวปลู กานพลู ฯลฯ ยารสเย็นเป็นรยาประจำฤดูร้อนซึ่งจะแสดงกับโรคลม เป็นยาสำหรับรักษาทางเตโชธาตุ แก้ไข้พิษ ไข้กาฬ ดับพิษร้อน ตัวยาที่มีรสเย็น ได้แก่ ใบไม้ที่มีรสเย็น เขี้ยวสัตว์ เขา งา นอ และยารสสุขุม ซึ่งจะแสดงกับไข้ที่มีพิษร้อนจัด เป็นยาสำหรับแก้ในทางอาโปธาตุ เสมหะและโลหิต แก้มกกองละเอียด ตัวยาที่มีรสสุขุมประกอบด้วย พวกโกฐต่าง ๆ เทียนต่าง ๆ กฤษณา อบเชย ชะลูด

2.2 รสยา 9 รส ในทางการแพทย์แผนไทยได้แบ่งรสยาออกเป็น 9 รส ได้แก่ ยารสฝาด ยารสหวาน ยารสเมาเบื่อ ยารสขม ยารสเผ็ดร้อน ยารสมัน ยารสหอมเย็น ยารสเค็ม ยารสเปรี้ยว และนอกจากนี้ยังได้เพิ่มยารสจืดอีกรสหนึ่งเป็นรสที่ 10 ตัวยาแต่ละรสมีสรรพคุณ ดังนี้

2.2.1 ยารสฝาด มีสรรพคุณสำหรับสมานทั้งภายนอกและภายใน แก้บิด ปิดธาตุ แก้ท้องร่วง กล่อมเสมหะ กล่อมอาจรม สมานแผล ชะล้างบาดแผล ยารสฝาดจะแสดง กับโรคท้องผูก พรตติก ซึ่งหมายถึงถ้ารับประทานยารสฝาดจะทำให้เกิดท้องผูก เป็นพรตติก ตัวยารสฝาดจะปรากฏในพืชวัตถุหลายชนิด เช่น เปลือกข่อย เปลือกคาง เปลือกเพกา เปลือกลูกม้งคุด เปลือกต้นมะขาม เปลือกทิ้งถ่อน เปลือกขี้ไต้ ฯลฯ

2.2.2 ยารสหวาน มีสรรพคุณ สำหรับซึมซาบไปตามเนื้อ ทำให้เนื้อชุ่มชื้น บำรุงกำลัง แก้อ่อนเพลีย ยารสหวานจะแสดงกับโรคเสมหะเพ็อง บาดแผล เบาหวาน ดีซ่าน ตัวยารสหวานจะปรากฏในพืชวัตถุชนิดต่าง ๆ ดังนี้ เนื้อฝักคูณ

อ้อยช้าง น้ำตาลทรายแดง น้ำตาลจากน้ำอ้อย ดอกคำฝอย ดอกคำไทย น้ำผึ้ง รากตาลหม่อน งวงตาลโตนด รากสามสิบ ชันทศกร ฯลฯ

2.2.3 ยารสเมาเบื่อ มีสรรพคุณสำหรับแก้พิษ พิษดี พิษโลหิต พิษเสมหะ พิษไข้ พิษแมลงสัตว์กัดต่อย ยารสเมาเบื่อจะแสดงกับโรคหัวใจพิการ และน้ำดีพิการ ตัวยารสเมาเบื่อจะปรากฏในพืชวัตถุชนิดต่างๆ ดังนี้ รากตาลขโมย สลัดได เปลือกข่อย ผื่น เปลือกรักเทศ แสงใจ รากกระทิงหมาบ้า ใบกรวยป่า ชุมเห็ดเถาอบแถบ แสงพัน ใบกระท่อม กำแพง 7 ชั้น รากทับทิม ลูกมะเกลือ เล็บมีอนาง เมล็ดสะแก เมล็ดกระเพา ชันทองพยับบาท ลูกสะบ้า ฯลฯ

2.2.4 ยารสขม มีสรรพคุณสำหรับบำรุงโลหิตและดี แก้ไข้เพื่อดี แก้โลหิตพิการ เจริญอาหาร แก้อ่อนในกระหายน้ำ ยารสขมจะแสดงกับโรคหัวใจพิการ โดยยารสขมจะปรากฏอยู่ในพืชวัตถุชนิดต่างๆ ดังนี้ รากไคร้เครือ ลูกประดาดี้ควาย รากเหมือดคน ชี้กา รากประทัดใหญ่ รากะย่อม สมอติงู แก่นชี้เหล็ก บอระเพ็ด ชิงช้าชาลี รากปลาไหลเผือก เมล็ดมะนาว รากราชดัด รากชองแมว ผักขวง มะระขี้่นก หัวหวายขม สะเดา หนุ่ยลูกใต้ใบ ลูกมะแว้ง ฯลฯ

2.2.5 ยารสเผ็ดร้อน มีสรรพคุณสำหรับแก้ลม จุกเสียด แน่นเพื่อขับผายลม บำรุงธาตุ แก้อาตุพิการ ขับโลหิตระดู ยารสเผ็ดร้อนจะแสดงกับไข้ที่มีพิษร้อน โดยยารสเผ็ดร้อนจะปรากฏอยู่ในพืชวัตถุชนิดต่างๆ ดังนี้ กระจाय กระจायม กระบือเจ็ดตัว กระจायรา การบูร ลูกกระจायน ดอกกานพลู ใบแก้ว ชิง ข่า ลูกจันทน์เทศ เจตมูลเพลิง เจตพังคี รากข้าพลู ดอกดีปลี ดองดึง ตะไคร้หอม เทพธาโร เปลือกต้นทำมั่ง ปรง เปล้า ผักคราด ลูกผักชีลา พิลังกาสา เปลือกต้นมะรุ้ม ลูกยอ รากสลอด เถาสะค้าน พริกไทย ฯลฯ

2.2.6 ยารสมัน มีสรรพคุณสำหรับแก้เอ็นพิการ บำรุงเส้นเอ็น บำรุงร่างกาย บำรุง ไขข้อ ทำให้เกิดความอบอุ่นกับร่างกาย ยารสมันจะแสดงกับโรคเสมหะพิการ โรคดีซ่าน โดยยารสมันจะปรากฏอยู่ในพืชวัตถุชนิดต่างๆ ดังนี้ แก่นกันเกรา รากมะตูก ต้นเลือดแรด เนื้อฝักกระจाय เมล็ดบัว เนื้อมะพร้าว เมล็ดกระจाय ผักกระจायเต งา รากบัว เมล็ดถั่วต่างๆ ฯลฯ

2.2.7 ยารสหอมเย็น มีสรรพคุณทำให้ชื่นใจ บำรุงหัวใจ บำรุงครรภ์ รักษา ยารสหอมเย็นจะแสดงกับโรคลม โดยยารสหอมเย็นจะปรากฏอยู่ในพืชวัตถุชนิดต่างๆ ดังนี้ กฤษณา ดอกกรรณิกา ใบบัวบก เตยหอม ดอกปีบ แก่นจันทน์ แผลหอม ดอกกระดังงา ดอกเบญจมาศ ดอกการเกต ดอกลำตวน ฯลฯ

2.2.8 ยารสเค็ม มีสรรพคุณซึมซาบไปตามผิวหนัง แก้โรคผิวหนัง รักษาเนื้อไม้ให้เน่า ชับเมือกมันในลำไส้ ยารสเค็มจะแสดงกับโรคอุจจาระธาตุพิการ โดยยารสเค็มจะปรากฏอยู่ในพืชวัตถุชนิดต่างๆ ดังนี้ โศภกกระสุน รากโปรง เปลือกต้นโกงกาง ผักชะคราม รากแค รากลำพู รากลำแพน ต้นเหียงอก ปลาหมอบ ใบหอม ฯลฯ

2.2.9 ยารสเปรี้ยว มีสรรพคุณแก้เสมหะ ฟอกโลหิต ระบายอุจจาระธาตุ ยารสเปรี้ยวจะแสดงกับโรคน้ำเหลืองเสีย บาดแผล และท้องร่วง โดยยารสเปรี้ยวจะปรากฏอยู่ในพืชวัตถุชนิดต่างๆ ดังนี้ ดอกกระเจี๊ยบ ใบมะขาม ลูกมะดัน มะเฟือง สมอเทศ ใบมะขาม มะนาว มะไฟ สมอไทย น้ำลูกมะกรูด มะขามป้อม มะปรางเปรี้ยว มะเฒ่า ส้มกบ รากมะกล่ำตาช้าง มะปริง มะยม ใบส้มกุ่ม มะกอกป่า ลูกหนามเล็บเหยี่ยว มะพูด มะอึก ส้มป่อย ใบชะมวง ฯลฯ

2.2.10 ยารสจืด มีสรรพคุณแก้ทางเสมหะ ขับปัสสาวะ ดับพิษ แก้ไข้ แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้ไตพิการ แก้ในทางเตโชธาตุและถอนพิษผิดสำแดง โดยยารสจืดจะปรากฏอยู่ในพืชวัตถุชนิดต่างๆ ดังนี้ ใบเงิน ผักบู่ รวงจืด ฝอยทอง ผักกะเฉด รากมะนาว ตำลึง ผักตับเต่า โสน รากมะปรางหวาน ฯลฯ

3. คณาเภสัช

คณาเภสัช (พิกัดยา) คือ ตัวยาหลายสิ่งหลายอย่าง รวมไว้เป็นหมวดหมู่ เรียกเป็นชื่อเดียวกัน เรียกเป็นคำตรงบ้าง เรียกเป็นคำศัพท์บ้าง เพื่อสะดวกในการจดจำ การเขียนตำรายา การปรุงยา และเป็นภูมิความรู้ของหมอ

คณาเภสัชหรือพิกัดยา จัดแบ่งออกได้เป็น 3 พวก ดังนี้

3.1 จุลพิกัด คือ การจำกัดจำนวนตัวยาน้อยอย่าง ส่วนมากเป็นตัวยาอย่างเดียวกัน แต่จะต่างกันที่สี ขนาด ถิ่นที่เกิด ชนิด และ รส

3.2 พิกัดยา คือ การจำกัดจำนวนตัวยาหลายสิ่งหลายอย่าง นำมารวมกันเข้าเป็นหมวด เป็นหมู่ เป็นพวก รวมเรียกเป็นชื่อเดียว เรียกเป็นคำตรงบ้าง เรียกเป็นคำศัพท์บ้าง แต่มีส่วนและน้ำหนักของตัวยาในพิกัดนั้นเท่ากัน

3.3 มหาพิกัด คือ การจำกัดจำนวนตัวยาหลายสิ่งหลายอย่าง รวมเรียกชื่อเดียวกัน เหมือนในพิกัดยาแต่ส่วนของตัวยาในมหาพิกัดไม่เท่ากัน เพราะสงเคราะห์นำไปช่วยแก้ไขใน กองธาตุ กองฤดู กองอายุ กองสมุฏฐาน กำเริบ หย่อน พิการ โรคแทรก โรคตาม เป็นต้น

4. เกสัชกรรม

เกสัชกรรม คือ ให้รู้จักการปรุงยาตามวิธีการต่าง ๆ ที่แพทย์แผนโบราณใช้สืบต่อกันมา ตามหลักเกสัชกรรม หลักเวชกรรม เช่น ยาตำเป็นผงแล้วปั้นเป็นลูกกลอนกลืนกิน ยาตำเป็นผงแล้วบดให้ละเอียดละลายน้ำกระสายต่าง ๆ กิน ยาลับเป็นท่อนเป็นชิ้น บรรจุลงในหม้อ เติมน้ำต้ม รินแต่น้ำกิน ยาดองแช่ด้วยสุราหรือน้ำท่า แล้วรินแต่น้ำกิน ฯลฯ

ต้นตำรับยากำลังมหาศาล

ด้วยภูมิปัญญาไทย จากการศึกษาเรียนรู้สรรพคุณ วัตถุประสงค์ต่าง ๆ ที่จะนำมาปรุงเป็นยารักษาโรค จึงได้เกิดการนำเกสัชวัตถุดิบต่าง ๆ ที่มีคุณสมบัติคล้าย ๆ กัน นำมารวมกันเป็นยารักษาเดียวกัน ตำรับยารักษาเหล่านี้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของพระสงฆ์ อดีตเจ้าอาวาส วัดปงคก ตำบลหลวงใต้ อำเภองาว จังหวัดลำปาง พืชวัตถุที่เป็นองค์ประกอบ ได้แก่ สะค้านแดง ฮ่อสะพายควาย เถาว์มะเขือแจ้เครือ เถาว์ก้องแกบหรือรางแดง เถาว์รางเย็นหรือรางจีต และแก่นไม้ฝาง

ลักษณะของพืชวงศ์ประกอบยากำลังมหาศาล

1. สะค้านแดง *Piper sp.* Family PIPERRACEAE

เป็นไม้เถาขนาดกลาง เนื้อไม้เป็นเส้นยาว หน้าตัดเป็นรัศมี เปลือกค่อนข้างอ่อน เนื้อสีแดงส้ม ใบเดี่ยวรูปหอกกว้างคล้ายใบพริกไทยหรือใบพลู แต่แคบกว่า ปลายแหลม สีเขียวเข้ม เกิดตามป่าดงดิบชื้นทั่วไป เนื้อค่อนข้างละเอียดกว่าสะค้าน อีกชนิดหนึ่งที่มีเนื้อไม้สีขาวเล็กน้อยและมีฤทธิ์ร้อนแรงกว่ามาก ใช้เข้ายาบำรุงเพศชาย พบตามป่าที่มีความชื้นสูงแถบชายแดนกาญจนบุรี แม่ฮ่องสอน และจังหวัดน่าน

สรรพคุณ

สะค้านทั้งสองมีสรรพคุณเหมือนกัน แต่สะค้านแดงฤทธิ์แรงกว่า

ใบ รสเผ็ด แก้ลมในกองเสมหะและโลหิต ขับลมในลำไส้ แก้แน่นจุกเสียด แก้ธาตุพิการ

ดอก รสเผ็ดร้อน แก้ลมอัมพฤกษ์ แก้ลมปัตคตเนื่องจากพรรตึก

ลูก รสเผ็ดร้อนอ่อนๆ แก้ลมแน่นในทรวงอก บำรุงธาตุ
 เถา รสเผ็ดร้อน แก้ลมอันบังเกิดในกองธาตุ กองสมุฏฐาน ขับลมใน
 ลำไส้ แก้จุกเสียด แก้ธาตุพิการ บำรุงธาตุ ทำให้ผายเรือ
 ราก รสเผ็ดร้อน แก้ไข้ แก้หืด แก้จุกเสียด รักษาธาตุ
 เถาสะค้านแดง รสเผ็ดร้อน ใช้ปรุงยาบำรุงธาตุ บำรุงกำลัง แก้กามตายด้าน
 กระตุ้นความกำหนัด

2. อ้อสะพายควาย

ชื่อพื้นเมือง อ้อคอนควาย, ขาเป็ย (เชียงใหม่), ย่านตูก (ปัตตานี),
 มือตาโน๊ะ (มลายู), สุด (นครศรีธรรมราช)

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Sphenodesme pentandra* Jack. Family VERBENACEAE

ฮ้อสะพายควายมี 2 ชนิด ชนิดหนึ่งเป็นไม้เถา พาดพันต้นไม้ใหญ่ ใบเดี่ยว ออกเรียงสลับกัน ใบรูปหอกปลายเรียวเล็กน้อยและแหลม โคนแหลม เส้นใบย่อย ออกตรงข้ามกันห่าง ๆ ปลายวกเข้า เหมือนรูปปอดซ้อน ๆ กัน ผิวและขอบเรียบ ค่อนข้างหนา เกิดตามป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรังหรือป่าดงดิบเขาสูงที่มีอากาศเย็น อีกชนิดหนึ่งที่ใช้เป็นองค์ประกอบของยากำลังมหาดาล เป็นไม้ยืนต้นกิ่งไม้เถาว์ กล่าวคือ เมื่อเจริญเติบโตในระยะแรก ๆ จะเป็นไม้ยืนต้นแต่เมื่อมีอายุมากขึ้น ส่วนยอดจะกลายเป็นไม้เถาว์เลื้อยพันไปกับต้นไม้ใหญ่ที่ขึ้นข้างเคียง ลักษณะใบ เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับกัน รูปใบค่อนข้างกลม

สรรพคุณ

เถา รสฝืดอนเมา ฝนหรือตำหรือดองสุราดื่ม ทำให้เลือดลมเดินสะดวก บำรุงกำลัง บำรุงข้อให้แข็งแรง บำรุงความกำหนัด เป็นยากระตุ้น

3. มะเขือแจ้เครือ

Polygala tricholopha Chodat. Family POLYGALACEAE

เป็นไม้เถาขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ใบเดี่ยว รูปขอบขนานเรียงสลับตรงข้าม โคนใบมน ปลายใบแหลม ผลคล้ายมะเขือขึ้น กลมเล็ก มีมากทางภาคเหนือ (ป่าเบญจพรรณ) ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด

สรรพคุณ

รากและเถา รสขมฝืดปนเปรี้ยวเล็กน้อย แก้กระษัย แก้ปัสสาวะพิการ ใช้ทำยาแก้
 กามตายดั้น บำรุงความกำหนัด

4. ฝาง

ชื่อพื้นเมือง ฝางเส้น (กรุงเทพฯ), ง้าย (กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี), หนามโค้ง
 (แพร่), ฝางส้ม (กาญจนบุรี)

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Caesalpinia sappan* L.

ชื่อวงศ์ ถั่ว LEGUMINOSAE - CAESALPINIOIDEAE

ชื่อสกุลไม้ ฝาง *Caesalpinia* L.

ชื่อสามัญ Sappan-wood, Indian red-wood, Brazilwood.

นิเวศวิทยาและการกระจายพันธุ์

ในประเทศไทย พบขึ้นตาม เขาหินปูนที่แห้งแล้ง ป่าเต็งรัง และตามชายป่า
 ดงดิบแล้งทั่วไป ในประเทศไทยพบทุกภาค แม้กระทั่งภาคใต้หรือเขตพบนินซูลาร์

ในต่างประเทศ พบที่ อเมริกาใต้ ปลูกกันอย่างกว้างขวางตลอดเขตร้อน
 อินเดีย ศรีลังกา พม่า กัมพูชา ลาว เวียดนาม จีนตอนใต้

สถานภาพ เป็นของป่าหวงห้าม

ลักษณะทั่วไป

ต้นไม้ เป็นไม้พุ่มกึ่งไม้เถา ที่มีหนามโค้ง ๆ แข็ง ๆ ทั่วไปทั้งลำต้น ผลัดใบ แต่ผลัดใบจะแตกขึ้นเป็นกอหรือแตกแขนงชิดหรือเกือบชิดพื้น สูง 8-10 เมตร ตามลำต้นและกิ่งมีหนามแข็ง โค้งทั่วไป ถ้าปล่อยตามธรรมชาติจะกลายเป็นไม้เถาขนาดใหญ่ เลื้อยพาดเกาะไม้อื่นไปได้ถึง 10 เมตร เรือนยอดทรงสับสน แต่แผ่กระจายให้ร่มเงาได้ ถ้าตัดแต่งช่วยจะให้เรือนยอด เป็นพุ่มได้ตามต้องการ เปลือกนอก สีเทาออกเหลือง มีปมใหญ่ขนาดปลายนิ้วชี้ทั่วไปทั้งเถา ส่วนปลายมีหนามแหลมสีดำ ถ้าปมหนามหลุดจะเป็นรอยแผลเป็น เปลือกในสีขาวอมชมพู

ใบ เป็นข้อแบบขนนกสองชั้น เรียงสลับกัน ข้อใบยาว 15-45 เซนติเมตร มีข้อแขนงแตกออกตรงข้ามกันทางด้านข้าง 8-16 คู่ แต่ละข้อแขนงมีใบย่อยออกตรงข้ามกัน 7-18 คู่ ใบย่อยเล็กเป็นฝอยคล้ายใบหางนกยูงไทย รูปขอบขนาน กว้าง 6-10 มิลลิเมตร ยาว 10-20 มิลลิเมตร ปลายมน เว้าตรงกลางเล็กน้อย โคนเบี้ยว ขนาดไม่เท่ากัน ผิวใบเกลี้ยงทั้งสองด้าน ขอบใบเรียบ ใบอ่อน สีเขียวสดใสมาก ใบแก่ สีเขียวเข้ม

ดอก ออกเป็นช่อ ไม่แยกแขนง ออกใกล้กันตามปลายกิ่งและตามง่ามใบใกล้ปลายกิ่งก้านดอก ยาว 15-20 มิลลิเมตร มีขนประปราย ดอกแต่ละช่อเป็นกลุ่มหลายสิบดอก ดอกจะบานจากโคนช่อดอกออกไปยังปลายช่อคล้าย ๆ ราชพฤกษ์ ดอกแต่ละดอกมีกลีบรองกลีบดอก 5 กลีบ ขอบกลีบเกยซ้อนทับกัน กลีบล่างสุดโค้งงอและมีขนาดใหญ่กว่ากลีบอื่น ๆ กลีบดอก มี 5 กลีบ รูปไข่กลับหรือรูปช้อน ผิวและขอบกลีบย่น ส่วนที่ค่อนมาทางโคนก้านดอก โคนกลีบจะคอดเรียวเป็นก้าน มีขนยาวคลุมจากโคนกลีบ ถึงกึ่งกลางของกลีบ ดอก สีเหลืองอร่าม มีกลิ่นหอมแรง เกสรผู้มี 10 อัน ต่างเป็นอิสระแก่กันและกัน มีขนทั่วไป รังไข่ รูปรี ๆ มีขนแน่น ภายในมีช่องเดี่ยวและมีไข่อ่อนมาก

ผล เป็นฝักแข็ง แบน สีน้ำตาลแก่เป็นจุด ๆ ลักษณะคล้ายถั่วแปบ กว้าง 1.5-2.5 เซนติเมตร ยาว 6 - 12 เซนติเมตร รูปรี ๆ ผลแก่แห้ง สีน้ำตาล ปลายฝักมีจะงอยแหลมอยู่ทางมุมด้านนอกแต่ละฝักมี 2- 4 เมล็ด รูปรี ๆ

ระยะเวลาในการออกดอกและเป็นผล ออกดอกระหว่างเดือนมิถุนายน-กันยายน และเป็นผลระหว่างเดือนสิงหาคม-กุมภาพันธ์ ในช่วงที่ฝักออกดอก ในป่าจะเห็นเหลืองอร่ามไปทั่ว โดยมีใบสีเขียวสดเป็นพื้น

การขยายพันธุ์ นิยมใช้เมล็ดเพาะ

ลักษณะเนื้อไม้

เนื้อไม้เมื่อแปรรูป จะมีสีเหลืองส้มและหากถูกอากาศนาน ๆ จะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล เส้นตรง แข็ง เนื้อละเอียดปานกลาง ตบแต่งชักเงาได้ดี

การใช้ประโยชน์

ด้านเนื้อไม้แปรรูป

ใช้ทำเครื่องเรือนชั้นดี เพราะว่ามีสีของเนื้อไม้ออกแดงหรือน้ำตาลเข้ม

ด้านการทำสีย้อม

คนไทยทุกภาคนิยมใช้ประโยชน์จากไม้ฝางโดยย้อมผ้าไหม ผ้าฝ้าย และผ้าขนสัตว์ เป็นไม้ให้สีเกือบทุกส่วนของต้นนี้ คือ เนื้อไม้หรือแก่นไม้ ต้มให้สีแดงที่เรียกว่า sappanin ซึ่งเป็นสารให้สีประเภท Brazilin ทำน้ำยาอูทัย กลิ่นหอมชื่นใจ แก้กระหายน้ำ

ผล ให้สีดำ ราก ให้สีเหลือง เปลือกต้นและเปลือกผล มีสารแทนนินสูง ให้น้ำฝาดชนิด Pyrogallol และ Catechol

ด้านเป็นพืชอาหาร

สีจากเปลือกต้นและเปลือกผล ใช้เป็นสีใส่อาหารและเครื่องดื่ม

ด้านสมุนไพร มีส่วนที่ใช้และมีสรรพคุณ คือ

แก่น บำรุงโลหิตสตรี แก้ปวดฟิการ ขับหนอง แก้คุดทะราด ทำให้โลหิตเย็น แก้โลหิตออกทางทวารหนักและทวารเบา แก้เลือดกำเดา แก้โรคท้องร่วง แก้ไข้ลำปะชวร แก้ไอ รักษาโรคผิวหนังบางชนิด แก้ธาตุฟิการ แก้ร้อน แก้เสมหะ รักษามะเร็งเพลิง คุมกำเนิด แก้ไข้ แก้สะอึก แก้หอบ แก้ไข้ ฟอกโลหิต

เนื้อไม้ แก้ท้องเสีย แก้บิด ทำให้ประจำเดือนมาตามปกติ แก้ไข้รักษาโรคทั่วไป เช่น โรคเกิดจากเสมหะ ดี โลหิต เป็นยาขับระดูอย่างแรง แก้เลือดตกหนัก

ไม้ระบุส่วนที่ใช้ ขับหนอง รักษาอาโปธาตุไม้ให้ร้อน บำรุงโลหิต
แก้ปวดฟิการ แก้ลม แก้เสมหะ แก้ตีฟิการ ขับเลือด แก้คุดทะราด แก้มุดกิด ระบุ
ขาว แก้ธาตุฟิการ แก้ร้อน แก้โลหิตตกทางทวารหนักและทวารเบา

ด้านการเป็นไม้ประดับ

ความน่าสนใจของไม้ต้นนี้ คือ เป็นไม้ที่ปลูกได้ทั่วไป ตั้งแต่ดินตื้นจน
ดินเลว ทนทานความแห้งแล้งได้ดี รูปทรงต้น แม้มีหนามแต่ก็ไม่อันตรายและมีกิ่ง
ก้านระเกะระกะมาก สามารถตัดแต่งทรงพุ่มได้ไม่ยาก ใบทึบหนา ผลัดใบ แต่ก็แตก
ใบใหม่ไว ให้ร่มเงาได้ดี ใบอ่อนให้สีเขียวใส และเมื่อ ผลิดอกกลับช่วยชูให้ดอกสี
เหลืองสดมีความสวยงามโดดเด่นบนพื้นสีเขียวได้อย่างดี โดยเฉพาะดอก มีกลิ่นหอม
ดังนั้น จึงสามารถปลูกเป็นซุ้มโดยมีต้นไม้แฝงเป็นโครงสร้างได้อย่างดี

5. รานจีด

ชื่อพื้นเมือง กำลังช้างเผือก ขอบชะนาง คาย น้ำนอง เครือเขาเขียว ทิดพุด ยาเขียว
ย่าแย้ รานเย็น ดุเหว่า แอดแอด หน้าแน่

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Thunbergia laurifolia* Lindl.

ชื่อวงศ์ THUNBERGIACEAE

ชื่อสกุลไม้ *Thunbergia* Retz.

นิเวศวิทยาและการกระจายพันธุ์

ในประเทศไทย พบทั่วไปตามชายป่าดงดิบ ป่าเบญจพรรณชื้น ป่าละเมาะ
ในต่างประเทศ เขตเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ พบทั่วไป

ลักษณะทั่วไป

ต้นไม้ เป็นไม้เถา ขนาดกลาง อาจยาวถึง 20 เมตร เลื้อยพาดพันไปตาม
ต้นไม้ทั่วไป ไม่มีมือเกาะ เถาอ่อนสีเขียวมัน

ใบ ใบเดี่ยว สี
เขียวเข้ม ออกตรงข้าม รูป
ขอบขนานหรือรูปไข่ กว้าง
4-7 ซม. ยาว 8-15 ซม.
ปลายเรียวแหลม โคนเว้า
ขอบเรียบหรือหยักตื้น
เส้นใบ 5 เส้น ออกจาก
ฐานใบที่เดียวกัน เส้น
แขนงใบย่อยร่างแห เนื้อ
ใบหนาเป็นมัน สีหลังใบ
เขียวเข้มกว่าท้องใบ ก้าน
ใบยาวราว ๆ 1.5 - 3.5
ซม.

ดอก ออกเป็นช่อ
ตามซอกใบห้อยลง ช่อ
ดอกละ 3 - 4 ดอก ใบ
ประดับหุ้มดอกสีเขียว

ประดับ ยาว 2.5 ซม. เมื่อดอกบานจะโผล่ออกมาจากด้านข้างด้านหนึ่งของใบ
ประดับที่รองรับฐานดอก กลีบรองกลีบดอกไม่เจริญเป็นกลีบ เห็นเพียงขอบ ๆ
เท่านั้น กลีบดอกสีม่วงอ่อนถึงม่วงเข้มแผ่เป็นรูปแตร ยาว 4 - 5 ซม. ปลายแยกเป็น
5 กลีบติดกัน เส้นผ่าศูนย์กลาง 9 ซม. สีฟ้าหรือสีขาว โคนกลีบดอกรวมกันเป็น

หลอดท่อ ยาว 3.5 ซม. ด้านล่างของดอกเป็นเส้นสามเหลี่ยมขึ้นมาและบนสันนี้มีเส้นสีม่วง ยาวไปตามหลอด 7 เส้น กลีบดอกรูปกลมเกลี้ยงเป็นเงามัน เกสรผู้มี 4 อัน

ผล รูปทรงกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 ซม. ส่วนปลายสอบแหลมเป็นจะงอย ยาว 2 - 3 ซม. ผลแก่ เมื่อแก่แตกเป็นสองซีก จากจะงอยส่วนบน

ระยะเวลาในการออกดอกและเป็นผล ออกดอกระหว่างเดือน พฤศจิกายน - มกราคม และเป็นผลระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม

การขยายพันธุ์ ปักชำกิ่ง เพาะเมล็ด

การใช้ประโยชน์

ด้านสมุนไพร ส่วนที่ใช้เป็นสมุนไพรและมีสรรพคุณ คือ

ราก และ เถา รสจืดเย็น แก้อ่อนใน กระหายน้ำ แก้พิษร้อนต่าง ๆ

ใบ รสจืดเย็น น้ำคั้นจากใบสดนำมาเข้ายาเขียว แก้ไข้ ถอนพิษ และ เชื่อว่าลดอาการมินเมาได้

ทั้งต้น รสจืดเย็น ประโยชน์แก้มะเร็ง มาเลเซียใช้น้ำที่คั้นจากใบกินแก้โรคประจำเดือนผิดปกติ และอาจใช้หยอดหู ใบตำแก้ปวดบวม

ด้านการเป็นไม้ประดับ

ความน่าสนใจของไม้ต้นนี้ คือ เป็นไม้เถาขึ้นทั่วไปในป่าเมืองไทย ทนทานและเลื้อยพันไปตามต้นไม้ได้ดี ทั้งๆ ที่ไม่มีมือเกาะ มีสีเขียวขจีตลอดปี รูปใบสวยเตอะตา มีดอกดกช่อละหลายดอกและสีสวยละออตา สีม่วงอมฟ้าจนถึงม่วงเข้ม สามารถปลูกขึ้นซุ่มได้ดี ตัดแต่งรูปทรงก็ได้ ใช้ปลูกประดับในป่าอนุรักษ์ได้สวยงาม ถ้ามีการจัดการให้เหมาะสม

ERROR: stackunderflow
OFFENDING COMMAND: ~

STACK: